

Lingvistik III

Morfem och morfologi

”Och på något magiskt sätt bidrar vissa av morfemen till att göra vårt ordförråd större och flexiblare. Det är till exempel skillnad på avgå, ingå, pågå, utgå och framgå – där av-, in-, på-, ut- och fram- och gå alla är morfem. Men frågan är vad gå egentligen betyder här, innerst inne. En del morfem har det jobbigt med självbilden.”

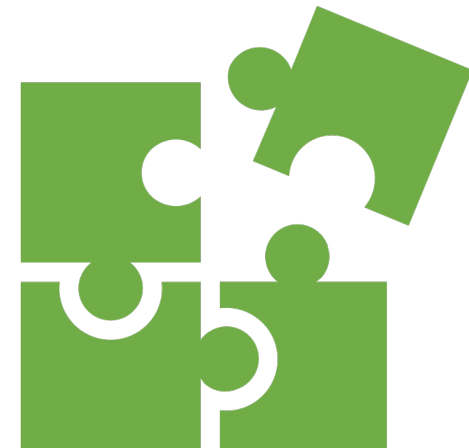
Dagens föreläsning

- Morfem
 - Rot
 - Affix
- Morfemstruktur
- Sammansättningar

Språkvetenskapliga områden

- Fonologi: principerna för hur man kombinerar språkljud, **fonem**, till större strukturer, **morfem**.
- Morfologi: principerna för hur **morfem** kombineras till större strukturer, **ord**.
- Syntax: principerna för hur man kombinerar **ord** till större strukturer, så som **fraser** och **satser**.

Fonem

Minsta betydelseskiljande enheten

- /bil/ -- /pil/
 - /b/ och /p/ är fonem i svenskan
- sj-ljud /ɧ/ och tonlöst 's' /s/ fonem i svenskan
 - /ɧy/ (sky) och /sy/ (sy) har olika betydelser
- /z/ är inte ett fonem, /sy/ och /zy/ har ingen betydelseskilnad

Morfem

Ofta definierat som ett språks minsta betydelsebärande enhet, men den definitionen är problematisk (se Josefsson, s. 105)

- *körs i körsbär*
- *-on? (hall? nyp? pär? ling?)*

- Hus (ett morfem)
- Munspel = mun + spel (två morfem)
- Ögonbrynshöjare = ögon + bryn + s + höja + re (fem morfem)

Morfem

Morfem ≠ stavelse

- ett morfem kan ha flera stavelser:
 - *kalabalik*: ett morfem, fyra stavelser
 - *elefant*: ett morfem, tre stavelser
- ett morfem behöver inte ha någon stavelse:
 - *-t i grönt*

Mamman: Det här blir väl rättvist.

Dottern: Nä, det blir felvist.

Enkla och komplexa ord

Enkla ord

ett morfem

Komplexa ord

två eller fler morfem

• Motor	enkel
• Motorer	komplex (motor-er)
• Bilmotor	komplex (bil-motor)

Enkla eller komplexa?

- Polisen?
- Svårväckt?
- Män?

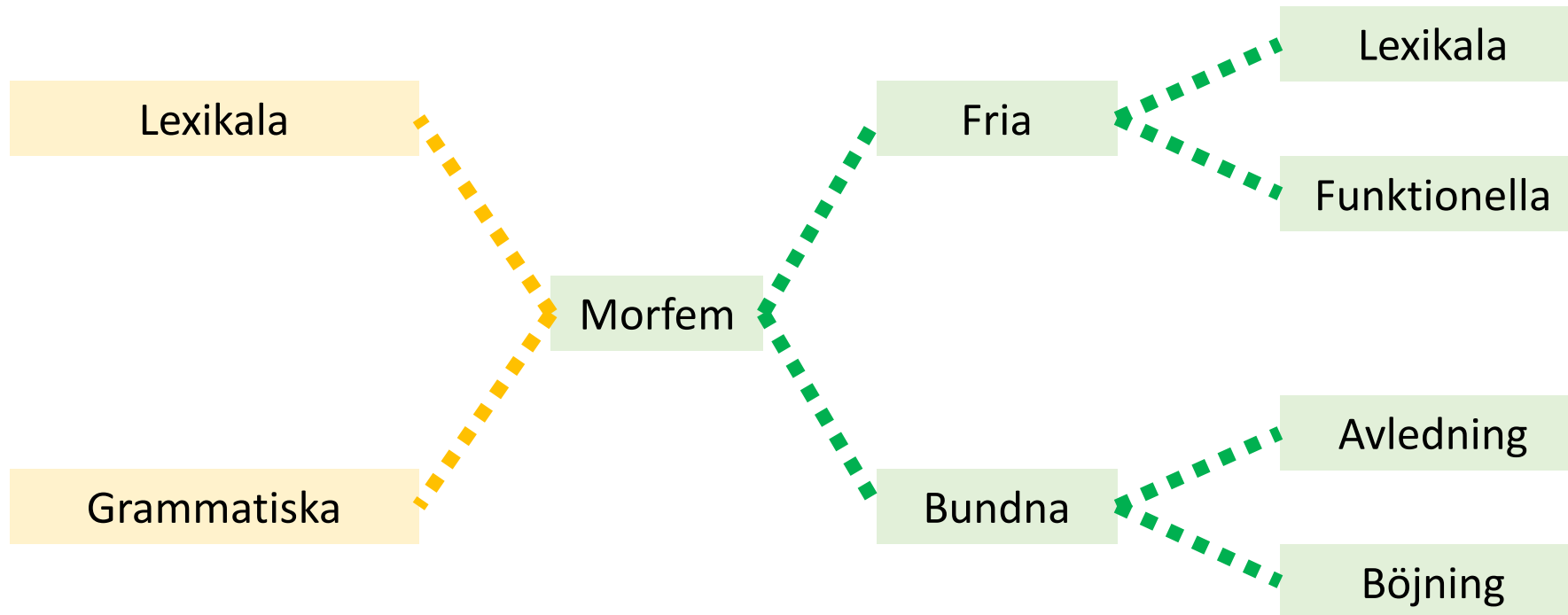
Enkla och komplexa ord

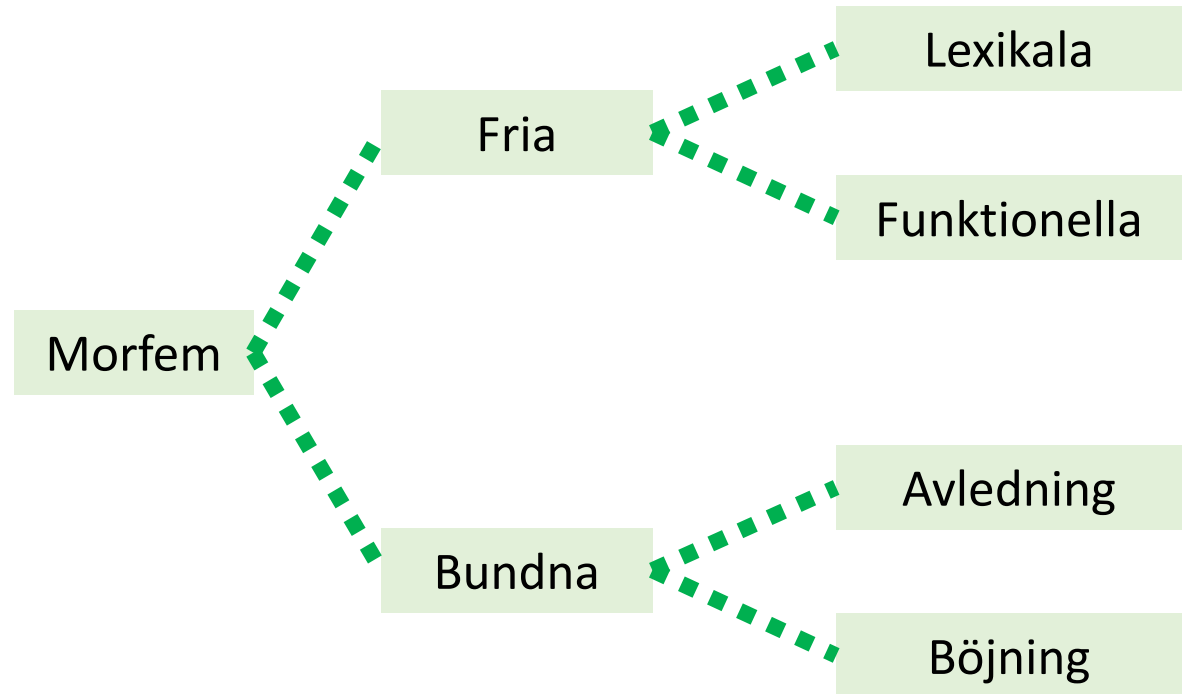
Enkla ord	ett morfem
Komplexa ord	två eller fler morfem

• Motor	enkel
• Motorer	komplex (motor-er)
• Bilmotor	komplex (bil-motor)

Enkla eller komplexa?

• Polisen	komplext (polis-en)
• Svårväckt	komplext (svår-väck-t)
• Män	enkelt

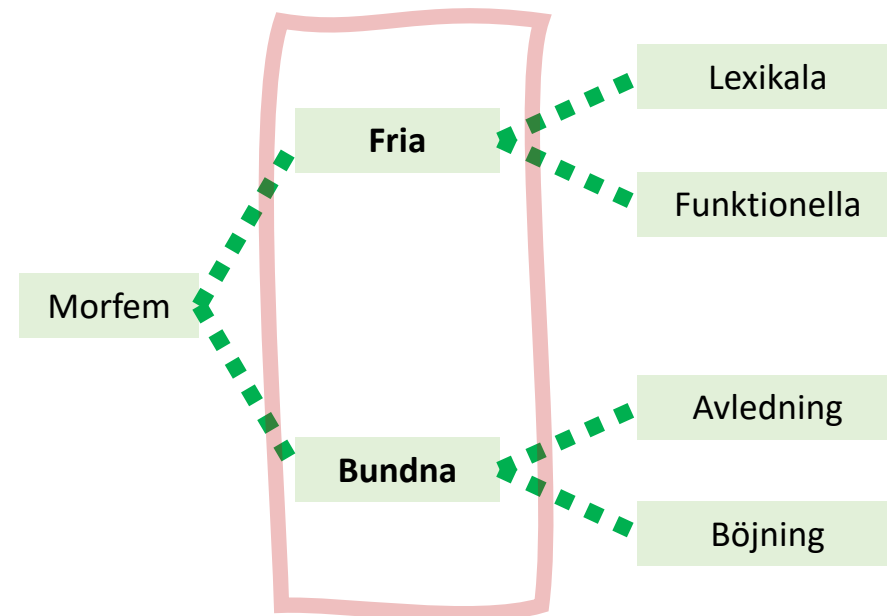
Fria och bundna morfem

Fria morfem: kan stå som egna ord

- Exempel: *bil, jord, motor*

Bundna morfem: kan inte stå för sig själva

- Exempel: *-ar, -ning, -s, -a*

Fria och bundna morfem

Bil

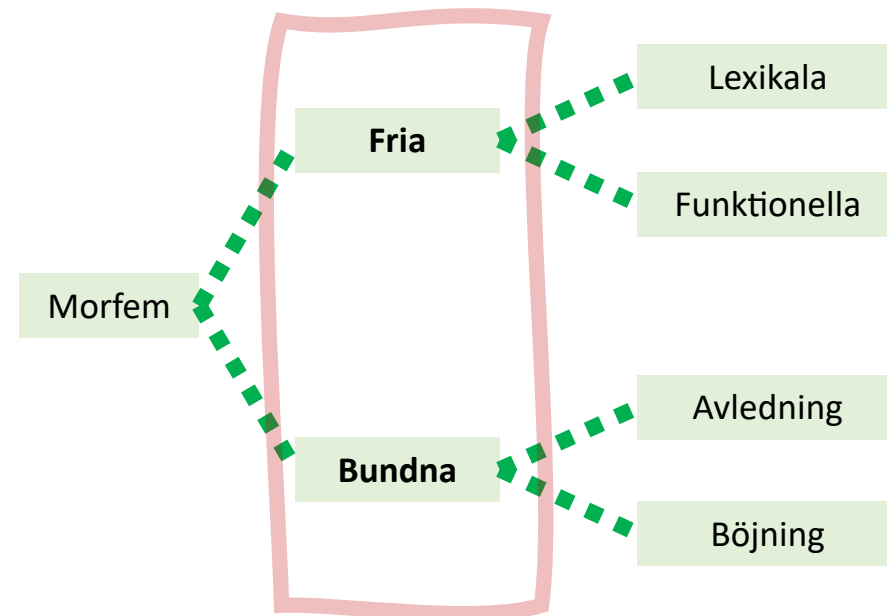
- ett enkelt ord av ett fritt morfem

Bil-ar

- ett komplext ord av ett fritt morfem *bil* och ett bundet *-ar*

Last-bil-ar

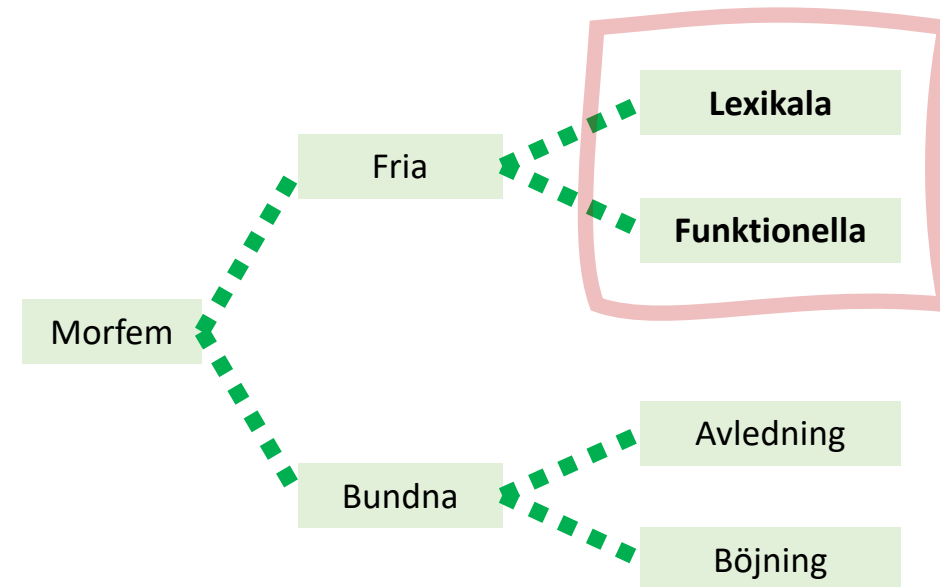
- ett komplext ord av två fria morfem *last* och *bil* och ett bundet *-ar*

Fria morfem: lexikala och funktionella

Yule skiljer på lexikala och funktionella fria morfem

- **Lexikala:** håller huvudsakliga innehållet
 - *flicka, hus, sitta, lång, ledsen*
 - ”öppen” klass, vi kan enkelt lägga till nya
- **Funktionella:**
 - *en, och, på, mig*
 - ”stängd” klass, vi lägger sällan till nya

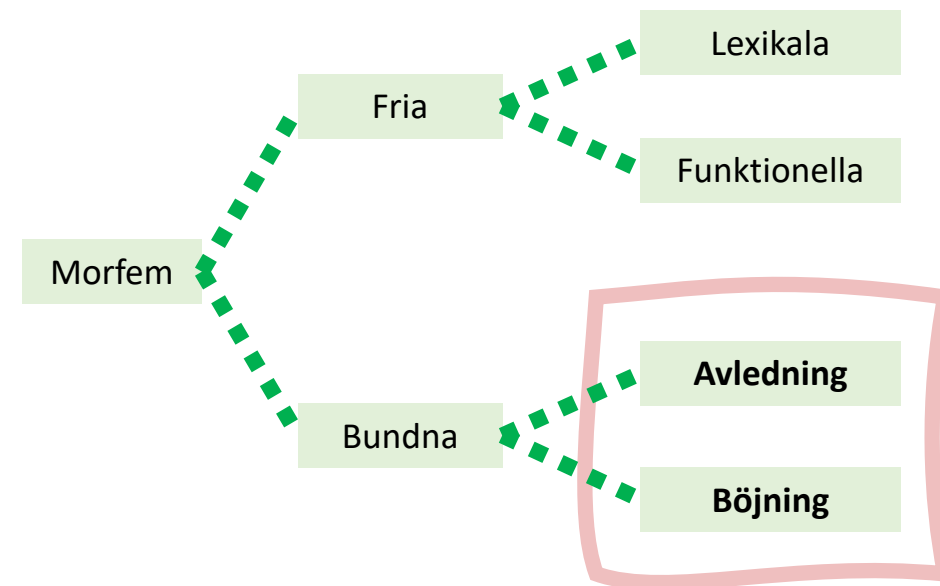
Bundna morfem: Avledning/böjning

Avledningsaffixen skapar nya betydelser eller förändrar ordklasskategori på det rotmorfem som de kombineras med

- *-het, -bar, o-*

Böjningsaffixen anger grammatiska egenskaper hos den rot den kombineras med

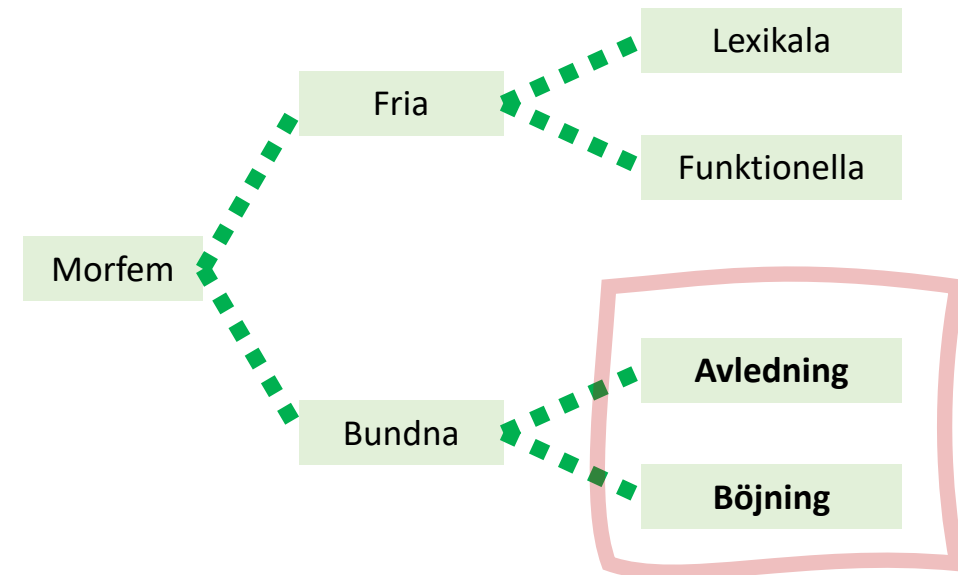
- *-ar, -en, -na*

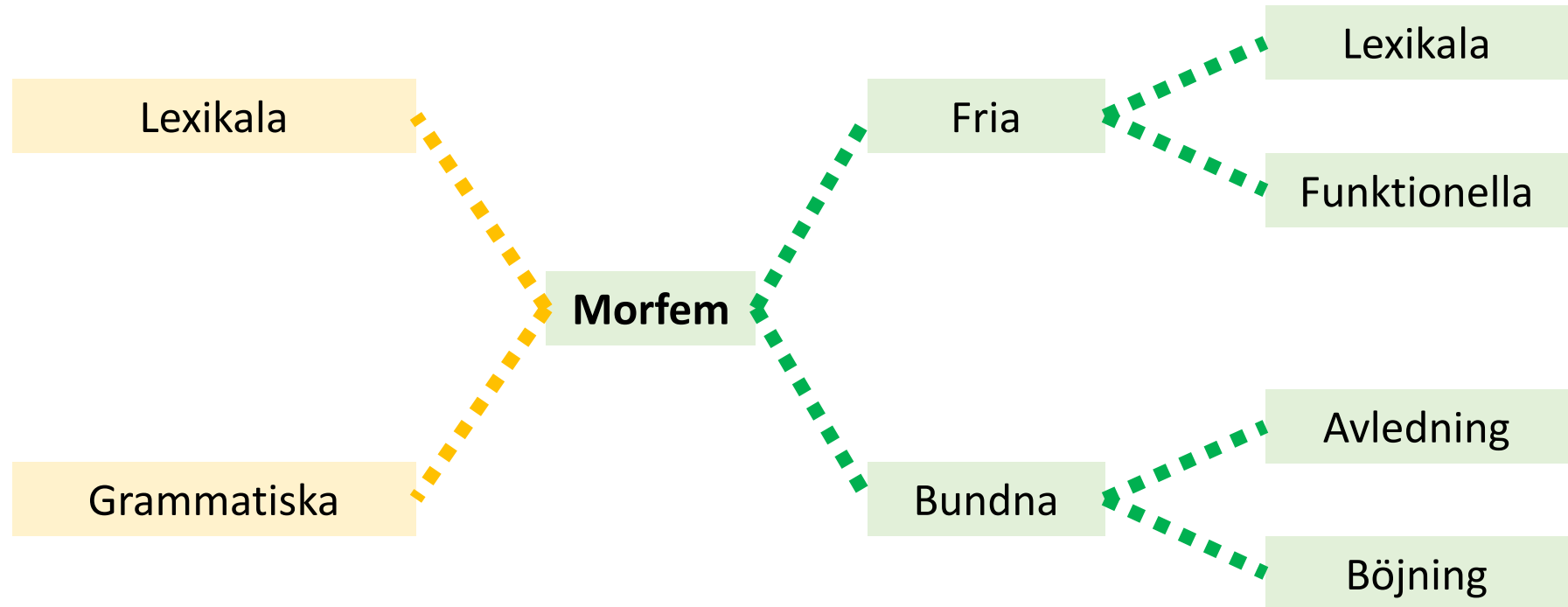

Bundna morfem: Avledning/böjning

bekväm

- o-bekväm (*o-* avledningsprefix, negerar betydelsen av roten)
- bekväma (*-a* böjningssuffix, kongruensböjning med substantivet)

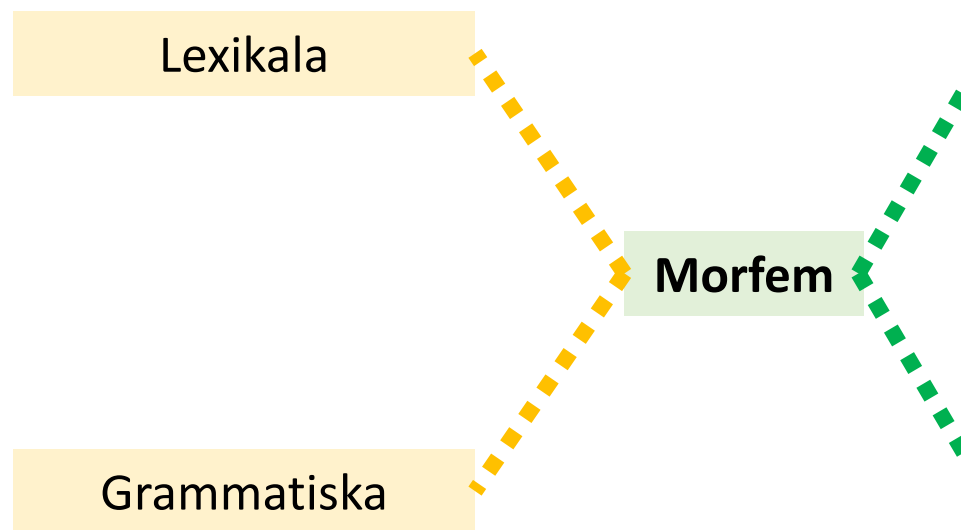
Lexikala och grammatiska

Lexikala morfem har en rik betydelse

- Pojke, gå, lek

Grammatiska morfem har inte lika rik betydelse

- modifierar och strukturerar det lexikala innehållet
- Till, att, om, -dom, o-

Hur många F innehåller meningen?

**FINISHED FILES ARE THE
RESULT OF YEARS OF
SCIENTIFIC STUDY
COMBINED WITH THE
EXPERIENCE OF YEARS.**

Ytterligare några typer av morfem...

Rot, affix, rest och fog

Rot, affix, rest och fog

Rot: fritt morfem som kan utgöra ett eget ord, exempelvis bil

Affix: bundet morfem som måste kombineras med en rot, -ar i bilar

Bundna rotmorfem: tappat delar av fullt ord

- *hämt* i *hämtpizza*
- *log* i *logdans*

Restmorfem: *körs* i *körsbär*

Fogemorfem: *storband-s-jazz*

Affix

- Prefix (före rot)
- Suffix (efter rot)
- Infix (inne i rot)

- Förändring i betydelse eller funktion (ordklass/böjning)
- o + lik = olik (betydelseskillnad)
- lik+het = likhet (ordklasskillnad adjektiv -> substantiv)
- lik+a (kongruensböjning)

Prefix och suffix

- Be-kämpa (prefix + rot)
- O-lycka (prefix + rot)
- Kämpa-de (rot + suffix)
- Lyck-lig (rot + suffix)

Infix

Bontoc (Filippinerna)

- kilad = 'röd', um = 'bli' (inkoativ)
- kumilad = k-um-ilad = bli röd, rodna

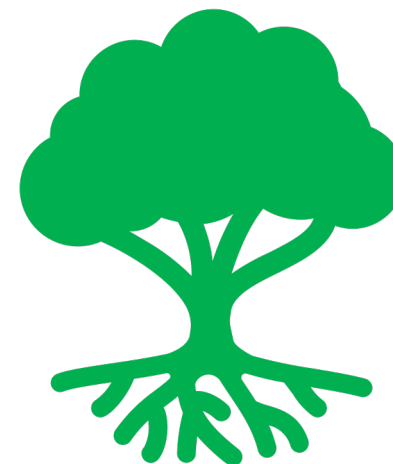
- Abso-bloody-lutely?
- latin: *rup* → *rump*

Ord – böjning = stam

- avslutade = avsluta (stam) + de (böjning, preteritum)

Stam ≠ Rot

- brandbilar:
 - två rotmorfem (brand, bil), ett böjningssuffix (-ar)
 - brandbil (stam) + ar (böjning, plural)

Reduplikation

Indonesiska

- buku = 'bok'
- bukubuku 'böcker'

Finns det någonting liknande i svenskan?

Reduplikation

Indonesiska

- buku = 'bok'
- bukubuku 'böcker'

Det här är **mycket, mycket** farligt!

Tackar tackar!

Finns det någonting liknande i svenskan?

Jag ska åka
hemhem.

Nej, nej,
verkligen inte!

Dela i morfem: fria och bundna

- Bluffakturorna
- Kraftig
- Översvämmades

Dela i morfem: fria och bundna

- Bluffakturorna
 - Bluff + faktur(a) + or + na rot + rot + böjning + böjning
- Kraftig
- Översvämmades

Dela i morfem: fria och bundna

- Bluffakturorna

- Bluff + faktur(a) + or + na

rot + rot + böjning + böjning

- Kraftig

- Kraft + ig

rot + avledning (→ adjektiv)

- Översvämmades

Dela i morfem: fria och bundna

- Bluffakturorna

- Bluff + faktur(a) + or + na rot + rot + böjning + böjning

- Kraftig

- Kraft + ig rot + avledning (→ adjektiv)

- Översvämmades

- Över + svämma + de + s rot + rot + böjning + böjning

Syntaktiska principer i morfologin

- Someone broke the window.
- This window is breakable.

Men inte

- Someone died.
- *Humans are dieable.

Sammansättningar

Sammansättningar

Det morfologiska **huvudet** avgör vilka egenskaper hela det sammansatta ordet ska ha

- Skoklack: en sorts klack
- Klacksko: en sorts sko

Men

- ”Rödstrumpa” är inte en sorts strumpa, utan kvinnorrättskämpar

Sammansättningar: Morfemkombinationsprinciper

Enbart sista ledet i sammansättningar (huvudet) böjs

- Biltvätt, biltvättar, biltvätten
- *Bilartvätt, *bilentvätt

Led i slutet på ord försvinner vid sammansättningar

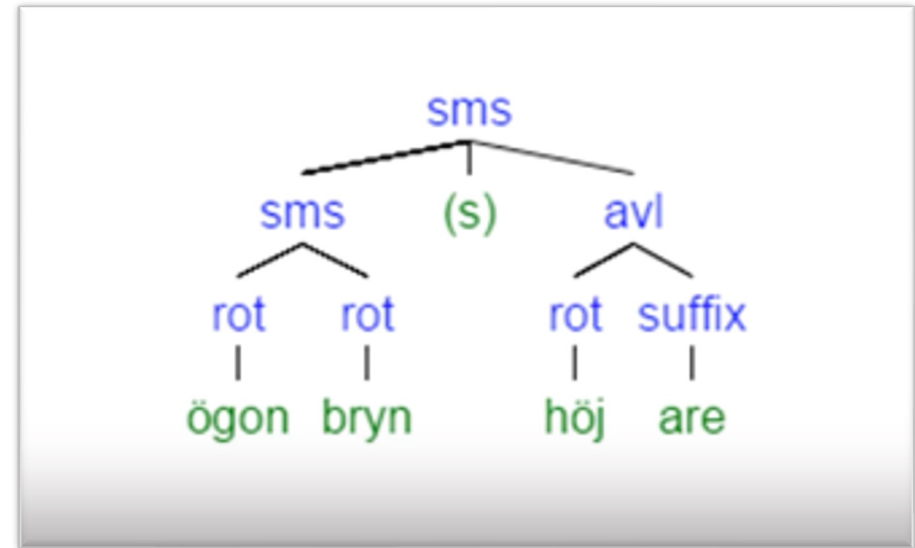
- Skjutbana, *skjutabana
- Blomdoft, *blommadoft

Sammansättningar: Kompositionella och lexikaliserade

- Pepparkaksgubbe (kompositionell)
- Jordgubbe (lexikaliserad)

Ögonbrynshöjare

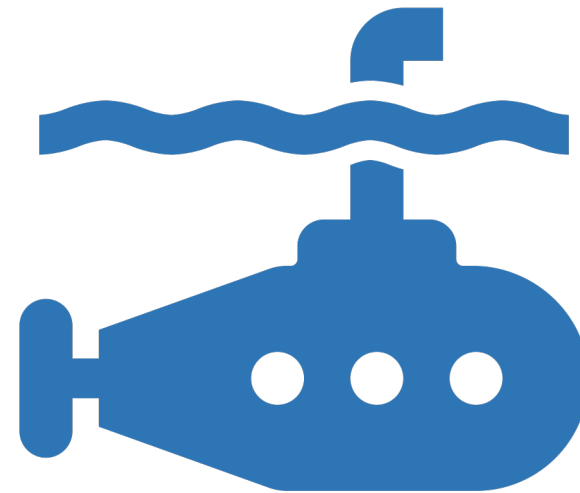
[[[ögon][bryn]][(s)][[höj][are]]]

- Periskop

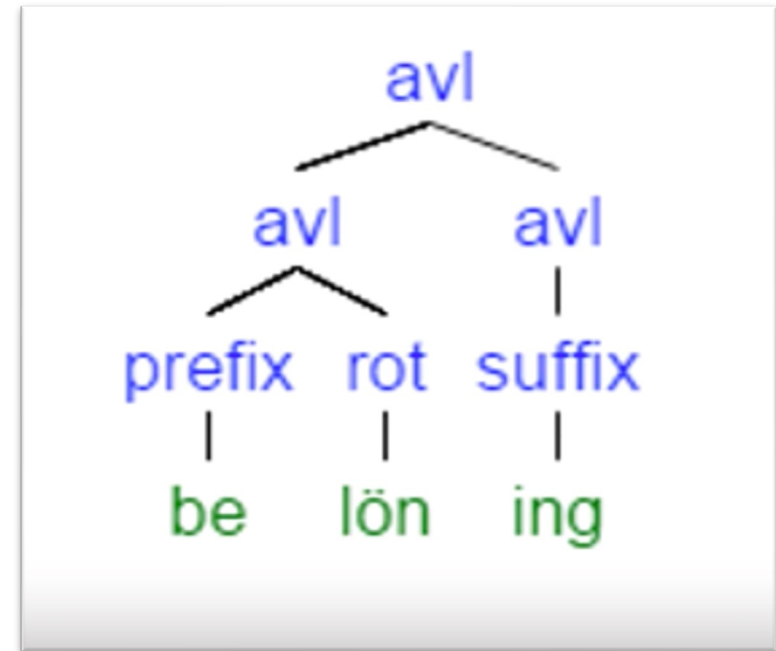
periferi, perimeter, perifras
oscilloskop, mikroskop

Peri+skop

Träddiagram för sammansättningar

- Belöning

Exempel: skönhetsömmen

1. Skala bort böjningar
2. Dela upp i morfem
3. Notera typ av morfem
(rot, pref eller suff)
4. Vilka hör ihop?

rot + rot = sms

pref + rot/sms/avl = avl

rot/sms/avl + suff = avl

rot/sms/avl + rot/sms/avl = sms

participändelser = avlsuff

Fogemorfem får utelämnas

Uttal och morfemstruktur

Felstavningar som antyder felaktig morfemstruktur

- Väggen (vägkant)
- Nattuksbord (sängbord)

- Väg + ren (väg + gren)
- Natt + duk + s + bord (nattuk + s + bord)

- Typer av morfem
- Morfembildande och morfemstruktur
- Relation mellan morfem
- Avledning och sammansättning

Tack för idag!